

VAN BREDE VOORT TOT LEIDEN

INHOUD

HEIMWEE	7
OPGROEIEN	10
Een groot gezin	10
In Bredevoort	18
Oorlogsjaren	28
Goede herinneringen	33
VERHUIZEN NAAR DEN HAAG	39
Op de lagere school	39
Zomers in Bredevoort	44
Spelen en rust	47
Een sterke familieband	55
DE TOEKOMST	64
De middelbare school en het internaat	64
In het ziekenhuis	73
De economie inrollen	75

KATHOLIEKE KAPPER

‘Alhoewel de katholieken zwaar in de minderheid waren, konden de aanhangers van beide geloven in die regio van het land gebruikelijk goed met elkaar overweg. Een herinnering van mij uit die tijd betreft de twee kappers in Bredevoort. De een was van protestantse huize, de andere was katholiek. Telkens als ik naar de kapper was geweest, kon je precies zien welke van de twee ik had bezocht: de ene legde mijn scheiding aan de linkerkant van het hoofd, de andere aan de rechterkant. Dat was om elkaar dwars te zitten. Ik weet zelfs nog de naam van de meest dwarse: Van Aalst. Dat was, dacht ik, de katholieke kapper.’

DE KNOPENFABRIEK

Deze fabriek was de voortzetting van een in 1884 in Aalten gevestigde ‘hoorndraaijerij’. De hoornindustrie die hieruit voortvloeide en later typerend voor Aalten werd, omvatte aanvankelijk de productie van kammen, pijpen en wandelstokken. Vanaf 1905 werden er ook, in navolging van Duitsland en Engeland, knopen gemaakt. Eerst uit buffelhoorn maar later, omdat dit schaars en duur was, uit kunsthoorn (Galalith).

Het bedrijf van oprichter W.A. te Gusselinklo groeide en bloeide. Toen hij twee jaar na de Eerste Wereldoorlog stierf,

Villa Maria, Misterstraat nummer 4 in Bredevoort.

zette zijn zoon het bedrijf voort. In 1923 kreeg het de naam 'Dutch Button Works, W. te Gusselinklo N.V.'. In 1924 werd het hele bedrijf overgeplaatst naar Bredevoort, waar de fabrieken van een voormalige weverij werden gekocht. Geleidelijk moest de productie van pijpen, als gevolg van de grote concurrentie, worden stopgezet en werd meer en meer op de productie van knopen overgegaan. Damesknopen werden steeds belangrijker. Gedurende de Tweede Wereldoorlog werden, door grondstofschaarste, kammen en knopen uit hout gefabriceerd. Na de oorlog lag het accent meer en meer op de productie van damesknopen, mede als gevolg van de crisis in de herenconfectie.

Dago heeft zijn zoon Nout wel eens verteld dat er gedurende de oorlog in de knopenfabriek knopen werden gemaakt voor het Duitse leger en dat de fabrieksleiding met de Duitsers heulde. In het dorp zette dat veel kwaad bloed. De eigenaar zou ook met veel zwart geld de oorlog uit zijn gekomen. Wat er van dit alles ook waar moge zijn, de fabriek is inmiddels verdwenen. Dat is best jammer, omdat de gebouwen zoals deze fabriek kenmerkend zijn voor de bouwstijl die werd gebruikt voor de oude textielindustrie in het oosten van het land. 'Onderstaande foto laat zien wat er verloren is gegaan, al herinner ik mij deze schoonheid uit mijn vroege jeugd niet. Mij staat alleen nog voor de geest dat we als jongens vanuit ons huis door de rommelige aanplant naar de zijmuur van de fabriek liepen om daar oude gloeilampen – die we in huis vonden en soms ook in het dorp

De knopen werden van hoorn gemaakt. De foto is vermoedelijk gemaakt tussen 1905 en 1910

hadden verzameld – tegen stuk te gooien. Dat gaf namelijk zo’n lekkere knal.’

OORLOGSJAREN

Dago wordt hoofd van de enige rooms-katholieke lagere school in een verder nogal protestantse omgeving. Dan breekt al snel de Tweede Wereldoorlog uit. ‘Bredevoort was een relatief gunstige omgeving om te wonen tijdens de oorlog. Het was een klein dorp, een beetje van de grote weg af gelegen. De Achterhoek was, zeker toen, een vrij geïsoleerd gebied. Het kostte enorm veel tijd om er te komen. De trein kwam maar een paar keer per dag in Winterswijk en Aalten. Het was een boerenomgeving. Ankie ging vaak met de mestwagen mee. Die haalde dan gier bij de boeren op. Dat stonk vreselijk.’ Nout mag op de melkwagen meerijden en het paard ‘sturen’. Hij denkt althans dat hij dat doet, maar het paard kent de weg en sukkelst van boerderij tot boerderij, waar ze grote melkbussen ophalen.

Uit het westen kwamen in die oorlogsjaren mensen op fietsen met houten banden naar Bredevoort en andere afgelegen dorpen om brood of groente te halen. ‘Wij hebben geen honger geleden zoals dat in het westen van het land, met name in 1944, het geval was, alhoewel het natuurlijk wel lastige tijden waren.’

Gedurende het grootste gedeelte van de Tweede Wereldoorlog woont tante Joke, een jongere zus van Dago, bij het

‘In 2009 of 2010 kreeg ik, bij een bezoek aan Bredevoort, van de huidige bewoner van het huis van Betting (het is een galerie geworden) deze foto, waarop zichtbaar is hoe de radio achter de muur was weggewerkt. Voorts kreeg ik bij die gelegenheid een boek over de Achterhoekse schilder Piet te Lintum, jongste telg uit een Aaltens kruideniersgezin. Menig Achterhoeker heeft ergens wel een schilderij van hem hangen. Ik heb de Te Lintum die mijn vader heeft gekregen bij zijn vertrek uit Bredevoort.’

jonge gezin in. Zij helpt in de huishouding en draagt bij aan de opvoeding van de kinderen. Voor Annie is Jokes aanwezigheid een zegen, met name in de periode dat de tweeling op komst is en vlak na hun geboorte. Het voeden van de tweeling valt Annie niet licht, waarschijnlijk als gevolg van het karige voedsel. Met tante Joke is er dan ook altijd een bijzondere relatie gebleven.

Van de oorlog zelf herinnert Nout zich niet veel. ‘In 2000 ontving ik een brief van een oud-collega van mijn vader, Theo Knippen, waarin hij schreef over hoe zij in de oorlog vanuit Utrecht op de fiets bij ons eten kwamen halen. In de brief stond dat, toen zij langskwamen in het jaar dat Ankie en ik geboren waren, mijn moeder te weinig melk had en ik aan de borst van deze vriendin heb gelegen om bijgevoed te worden: *“In september 1939 werd ik in Utrecht benoemd en wat later trokken Annie en Dago naar Bredevoort, van waaruit zij ons in de oorlogstijd nu en dan extra roggebrood stuurden. De laatste keer midden in de hongerwinter, toen zij via een paar Duitse soldaten (we schrokken ons dood toen die aanbelden!) een pak roggebrood en rijst (!) lieten bezorgen. Mijn vrouw herinnert zich nog goed hoe zij in 1943 zelf op ‘hongertocht’ naar Bredevoort is geweest. Bij ons was Frank enkele maanden oud, bij hen de tweeling. Beide moeders gaven borstvoeding, voor Annie een hele klus. Mijn vrouw had wegens de lange reis op dat moment teveel en tot genoeg van beiden heeft zij toen de jongen ruimschoots gevoed.”*’

Enige tijd kwartiert een Duitse officier bij de familie in, maar die schijnt van de goede kant te zijn. Een eerdere officier was door vader gevetood, omdat hij syfilis had.

Tegen het einde van de oorlog vliegen de geallieerden over hun hoofden naar Duitsland. ‘We woonden vlak naast een bruggetje over de Slingebeek, en mijn ouders waren altijd bang dat de brug gebombardeerd zou worden en de bommen op onze hoofden zouden vallen. Als het alarm overging, vertrokken wij dan ook met het hele gezin - matrassen en kin-

‘De school waar mijn ouders werkten was heel pietepetterig en is inmiddels afgebroken.’

Jaar: rond 1925

deren op een wagen - naar de bevriende familie Betting op ‘t Zand. Bij Betting konden we altijd onderdak vinden en waren we veiliger. Dago luisterde dan samen met vader Betting naar Radio Oranje.

‘Ik herinner me van dit alles niets, maar het moet wel indruk op me gemaakt hebben, want toen men mij als vier, vijfjarige vroeg wat ik later wilde worden, zei ik: huizenkapotmaker. Dat weet ik nog goed, want ik werd ermee geplaagd. Kennelijk zaten die bombardementen toch in mijn hoofd opgeborgen. Daarnaast fantaseerde ik ook na de oorlog nog over een gat achterin de tuin van ons huis waar we met zijn allen inkropen en dat een beetje was ingericht als een vochtige, stinkende huiskamer. Pas vele jaren later, toen ik mijn vader hierover vertelde, werd mij duidelijk dat hij in de tuin een gat had ge-

In de tuin in Bredevoort. Helemaal achteraan Nouts ouders, Annie en Dago. Op de tweede rij v.l.n.r. Carla, de tweeling Nout en Ankie, en Leonie. Helemaal vooraan v.l.n.r. Judith en Ewald.

Jaar: 1944

graven dat afgedekt kon worden met balken, en waarin we gingen schuilen als de vliegtuigen weer overtrokken en we te laat waren om naar de familie Betting te gaan.

‘Aan het einde van de oorlog, zo werd mij later verteld, werden de mannen opgepikt om naar werkkampen in Duitsland te gaan. Mijn vader is daaraan ontsnapt. Hij is namelijk de dag toen hij hoorde dat de razzia’s zouden komen vrolijk, zoals hij dat vertelde, op de fiets gestapt en naar het gemeentehuis in Aalten gereden. In de gemeenteregisters stond de informatie die de Duitsers nodig hadden om te weten waar

ze de volwassen mannen konden vinden om mee te nemen. Hij is naar de bevolkingsafdeling gelopen, heeft daar iedereen vriendelijk gegroet, zijn kaart uit de bak gehaald en is weer vertrokken. Daar was hij erg trots op.’

Over de Slingebeek, waarin Nout en zijn vriendjes (kleine) vissen vingen, schreef ds. J. Jac. Thomson in 1960 onder andere:

*‘O stille beek mij reeds gezelschap als kind
 Zoals gij glijdt is ’t als mijn leven gleeft
 Door zon en schemer noem het lef noem het leed
 Nu sta ’k en peins en om mij is de wind’.*

GOEDE HERINNERINGEN

Na de oorlog, met in die jaren de komst van Hans, Coleta en kleine Dago, blijft het gezin nog een aantal jaar in Bredevoort wonen. ‘Mijn vader was maatschappelijk zeer actief en zat zelfs in het zangkoor Bredevoort. Dat bestond in belangrijke mate uit heren op een enigszins gevorderde leeftijd.’

Er wordt thuis in de naoorlogse jaren veel over de oorlog gesproken. Op allerlei momenten. ‘Dat heeft bij mij ertoe geleid dat ik een groot voorstander van een verenigd Europa ben geworden. Mijn eerste lezing, tijdens mijn studentenjaren, ging dan ook over Europa. Want in die tijd heerste er een heel sterk “dit nooit meer-gevoel”. Dat leefde ook bij mijn ouders. Vooral mijn vader sprak erover. Waar wij woonden was het

Dit is een foto van het zangkoor Bredevoort.

Op de eerste rij, tweede van rechts, zit pastoor Pierik, waarmee Nouts ouders zeer bevriend waren, en waarbij Ewald en Nout zo vaak gelogeerd hebben. Dago staat in het midden op de bovenste rij.

Jaar: rond 1935

Dago met Judith, Annie met Ankie en Nout.

Onderste rij v.l.n.r. Leonie, Carla, Ewald

Jaar: 1943

in de oorlog een relatief rustig gebied, maar we hadden wel een Duitse soldaat in huis. We zaten in Bredevoort bovendien slechts een paar kilometer van de grens. Dat leverde ook spanningen binnen families op, omdat veel families in Bredevoort over de grens verwant waren met Duitsers.

‘Mijn moeder heeft wel eens gezegd dat de Bredevoortse jaren de gelukkigste in haar leven zijn geweest. Maar voor haar moet, tijdens de oorlog maar ook de jaren erna, het reilen en zeilen van dat grote gezin toch ook een moeilijke tijd zijn geweest. Als kind heb ik daar nooit iets van gemerkt.

Annie met haar moeder, Aleida Dieker

Jaar: begin jaren vijftig van de vorige eeuw.

Ook van het gemis van haar vader, waar ze mij pas jaren later wat over vertelde, heb ik niets meegekregen. Haar moeder, Aleida, kwam, in haar zwarte rouwkleiding, in Den Haag wel eens logeren, maar ik heb me nooit afgevraagd waar opa was. Daar heb ik me later nog wel eens over verbaasd en me schuldig over gevoeld. Terwijl ik ook toen al veel met mijn moeder besprak. Pas als je zelf het verliezen van een ouder meemaakt, begint het tot je door te dringen wat dat betekent.’

Nouts eigen herinneringen uit de tijd in Bredevoort na de oorlog, bestaan uit flarden. ‘Ik herinner me de kleuterschool waar ik geheel gevallen was voor de juffrouw. Dat heet de eerste verliefdheid in je leven. Ze was een oudere zus van een vriendje van mij, Woutje Wensink. Ik herinner me nog hoe goed ik mijn best deed om voor haar de klok in het klaslokaal op te winden en klasgenootjes tot stilte te manen als ze daarom vroeg. Ook herinner ik me de grote teleurstelling toen Woutje mij vroeg een brief van haar te posten en ik erop wees dat de postzegel omgekeerd was geplakt. Dat was, zei Woutje toen, omdat ze het ging uitmaken met haar vriend. Geschokt was ik, dat ze überhaupt een vriend had.

‘Ook herinner ik me dat we naast een kerkhof woonden en dat we dat kerkhof reuze eng vonden, omdat er ‘s nachts van alles leek te gebeuren. Zwervers zochten er dan een rustige slaapplek. Ik herinner me verder dat we vanuit de achterkant van ons huis een molen konden zien en, in het juiste seizoen, papavers.’

Tegenover de familie Wellink woont Henkie Hinkamp. Een

stevig uit de kluiten gewassen kleuter. ‘Ik weet nog goed hoe hij mij eens achtervolgde om zijn agressie op me uit te leven. Gelukkig kwam ik op de briljante gedachte om op een stoel te klimmen. Eenmaal op de stoel grinnikte ik trots naar hem, omdat ik hem ontsnapt was. Maar tot mijn verbijstering trok hij in één beweging de stoel omver! Dat was niet in mij opgekomen. Mijn moeder moest me troosten en uitleggen dat als je echt de benen wilt nemen, je het niet zo moet aanpakken.’

Met Henkie maakt Nout, een jaar of vijf oud, een keer een katapult. Ze proberen daarmee vanuit de achtertuin stenen over het huis te schieten. Daar waren ze best succesvol mee, want een van die stenen ging door de ruiten aan de overkant van de straat waar de familie Boom een kruidenierszaak dreef. ‘Jan Boom was een ongelofelijk zware man. Waarschijnlijk door suikerziekte lag hij permanent boven de zaak in bed. Als we wat bij Boom kochten, moesten we naar boven om bij hem af te rekenen. Heel eng vond ik dat. Onze moeder zei ons weleens dat we even goedendag moesten gaan zeggen, omdat die arme man daar maar in bed lag. Als het ook maar even lukte, probeerde ik daar onderuit te komen.’